

Szamuely László hetvenéves

„A közgazdászok... – szakmájuknál fogva – mindig szorosan kötődnek az üzleti világhoz és a kormányzati tevékenységhez”, – írta a most hetvenéves Szamuely László a magyar közgazdaságtan 1945–1970 közötti történetét áttekintő tanulmányában.¹ A közismert tény, amely mindig és mindenütt igaz a szakmára általában és sok neves képviselőjére, Szamuelyre biztosan nem áll. Egész pályafutása során azok a dolgok izgatták elsősorban, amelyek itthon és külföldön a gazdaságpolitika és a gazdasági-társadalmi gyakorlat fókuszában álltak. Mégis, szabad emberként és független kutatóként mindig ő szabta meg saját maga számára azt a távolságot, amely a döntéshozástól és a döntéshozóktól, illetve a hatalmi vagy ellenzéki pozícióban lévő mindenkori főáramtól, a divattól elválasztja. Szuverén véleményalkotó és megfontolt, de súlyos konfliktusokat is vállaló kíméletlen kritikus, nem tanácsadó. A kimondott és leírt szó becsülete, a véleményalkotásért való felelősség vállalása, az elemzői hitelesség és következetesség – csupa korszerűtlen tulajdonság – nála elsődleges. S nem hagyja magát semmiféle mókuserékbe beletuszkolni.

Fiatal közgazdászként a hatvanas években és a hetvenes évek elején a Közgazdasági Szemle szerkesztőségi munkatársa volt. Itt nemcsak kiváló szerkesztői képességeit kamatoztathatta, hanem közvetlen részvevője lehetett azoknak a vitáknak, amelyek az 1968-as mechanizmusreformot megelőzték és követték. Ekkor fogott hozzá kutatói életműve egyik legfontosabb témájának: a szocialista gazdaság elméletének és gyakorlatának a vizsgálatához.

Nemzetközileg is elismert munkáiban az 1968-as reformkoncepció kialakulását és megvalósulását vizsgálta elmélet-történeti megközelítésben. A mechanizmusreform elmélet- és gazdaságtörténeti előzményei tisztázásához járult hozzá Az első szocialista gazdasági mechanizmusok című kandidátusi disszertációja.² A korabeli hivatalos értékeléssel szemben Szamuely bebizonyította, hogy az úgynevezett hadikommunizmus Szovjet-Oroszországban 1918–1921 között nem külső kényszer szülte történelmi kitérő volt, hanem a szocialista társadalmi-gazdasági berendezkedés eredetileg elgondolt működési formájának felelt meg, s éppenséggel az „új gazdasági politika” alakult (NEP) ki ennek a centralizált, utasításos, naturális elosztást megvalósító rendszernek a bukása miatti kényszerhelyzetben. A könyv méltán nagy nemzetközi visszhangot váltott ki – 1985-ben még kínaiul is megjelent (amiről a szerző csak utólag értesült, és igencsak meglepődött).

Évtizedeken keresztül elemezte azt a folyamatot, amelynek során Magyarországon elvetették a szocialistának nevezett tervgazdálkodás központi tervutasításos (szovjet) válfaját, és a tervgazdálkodás korábban nem ismert új modelljét hozták létre. Ezt nevezi „magyar közgazdasági gondolatnak”, azaz a magyar közgazdászok legsajátabb, hazai tapasztalatok elemzésén nyugvó hozzájárulásának a nemzetközi közgazdaságtudomány fejlődéséhez. Szamuely válogatásában, szerkesztésében és átfogó kísérő tanulmányával

¹ Szamuely László–Csaba László: Rendszerváltozás a közgazdaságtanban – közgazdaságtan a rendszerváltozásban. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 1998, 18. o.

² Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

jelentette meg 1986-ban a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó azt a gyűjteményes kötetet, amely a reformfolyamat első negyedszázadának (1954–1978) legfontosabb publikált és publikálatlan írásait, hivatalos dokumentumait tette hozzáférhetővé az olvasó számára. A kiadást csak hosszas huzavona után engedélyezték: az 1968 után kialakult magyarországi gazdasági rendszer önálló modellként való értelmezése ellentétes volt a politikai vezetés (ma így mondanánk) külső „kommunikációs stratégiájával”, azzal a törekvéssel, hogy a Szovjetunióval szemben jelentéktelenként tüntesse fel azokat az alapvető eltéréseket, amelyek a magyar mechanizmust a szovjettől megkülönböztették.

A reform felemás kimenetele máig foglalkoztatja. Ezt mások hajlamosak egyszerűen a szocialista rendszer „megreformálhatatlanságának” betudni. Szamuely óvakodik az általánosító következtetésektől, és a konkrét körülményeket vizsgálja. A magyarországi reform külső korlátainak (a Szovjetuniótól való függésnek), illetve a szovjet hatalmi szférához tartozás belső politikai és ideológiai következményeinek tulajdonítja a döntő szerepet. Azt persze nem lehet tudni, miként alakul a reform, ha az ország szuverenitása nem korlátozott, de arra van példa – Kínáé –, hogy piaci reformok pártállami viszonyok között is megvalósíthatók, ha a politikai vezetést döntéseiben külső hatalmi tényezők nem korlátozzák.

Már a hetvenes években újabb nagy fába vágta fejszójét: a fejlett ipari országokban végbemenő társadalmi és gazdasági folyamatok elemzésébe. Eredményeit számos könyvben és cikkben közölte és 1992-ben megjelent *Változó struktúra, változó ipari társadalom* című akadémiai doktori disszertációjában foglalta össze.³ Mint rövid önéletrajzi esszéjében írja, e kutatási eredményei „fogyasztójaként” mindenekelőtt a nyugati társadalmakról keveset tudó hazai olvasóra gondolt. Neki szánta elemzéseit a szolgáltatászféra túlsúlyba kerüléséről, a nyugat-európai „ipari demokráciáról”, valamint a jóléti államról. Az utóbbi Szamuely akkori összegzésében olyan megkerülhetetlen intézmény, amely mély gazdasági válságok közepette is eredményesen szolgálja a társadalmi stabilitás megőrzését, a politikai rendszer működőképességét. Minthogy társadalmi igény van rá, a jóléti állam a fejlett világban a főáram törekvései ellenére sem szorítható vissza, felszámolni nem lehet. De a jövedelmek nagyarányú társadalmi újraelosztása valóban olyan hatékonysági veszteségekhez, gazdasági feszültségekhez (deficitekhez) járul hozzá, amelyek miatt a jóléti rendszerek második világháborút követő gyors terjeszkedése sem folytatódhat.

Amikor másfél-két évtized múltán sorra veszi a Közgazdasági Szemle hasábjain, mi is történt valójában a jóléti állammal korábbi vizsgálódásait követően a kilencvenes években, a gazdasági statisztikák és a társadalmi attitűdök elemzése alapján újfent arra a következtetésre jut, hogy a jóléti állam a fejlett világban nem épül le, nem „haldoklik”, redistribúciós szerepe nem csökken.⁴ Noha az utóbbi néhány évben számos fejlett ország jóléti kiadásainak óvatos visszafogására kényszerült, a jóléti államot továbbra sem temetik.

A rendszerváltás utáni Magyarországon is napirendre került és ma különösen napirenden van a nyugati értelemben idehaza sosem létezett jóléti állam lebontása, az állam jóléti szerepvállalásának a csökkentése. A hetvenedik életévéhez jó egészségben és alkotóerőben közeledő Szamuely László pedig számos dolgozatában nyomós érvkészlettel támasztja alá azt a meggyőződését, hogy a rendszerváltást követő évek súlyos megrázkódtatásaiból a kétezres évek elejére épphogy kilábalt magyar társadalomnak szüksége van fejlett állami jóléti intézményrendszerre az egészségügyben, az oktatásban, a nyugdíjbiztosításban, a szociális gondoskodás terén és másutt.

³ Kopint–Datorg Rt. Budapest, 1992.

⁴ A „haldokló” jóléti állam az 1990-es években. *Közgazdasági Szemle*, 2004. 10. sz. 948–969. o.

Bár munkáiban elsősorban a gazdasági és társadalmi fejlődésre leselkedő veszélyekre, kockázatokra, a gyakori tévutakra figyelmeztet, Szamuely (a megelőző nemzedékekhez képest) szerencséseeknek tartja a mai hetvenéveseket, akik gyermekkorukban átélték a háborút, de már hatvan éve békében élnek; ő maga elégedett, mert szakmájában azzal tudott foglalkozni, amihez kedve és képessége volt, s elképzeléseit meg tudta valósítani; a jövőt tekintve pedig optimista. A hétköznapiak során nem mindig igazolódó derűlátását a történelmi szemlélet táplálja: a fejlett társadalmak súlyos konfliktusokkal küszködve sem mondanak le azokról a vívmányokról, amelyeket az „aranykorban”, a második világháborút követő negyedszázadban értek el. Az Európai Unióba bekerült modernizálódó Magyarország pedig végső soron nem tehet mást, mint hogy kövesse a mintát.

Köves András